

מעצמת הייטק והדבקות באדמה

מבקש אני לפתוח עם קטע מאחת ממחזותיו, של איש האשכולות, הרמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו 'מגדל עוז' (ח"ג א'). במונולוג ארוך, מעמת שלום, גיבור המחזה, את טוהרת החיים הפסטורליים והרומנטיים מול החיים המלאכותיים של יושבי הערים. לפני שהאידיליה נהרסה על ידי התיעוש, ועובדי האדמה התרוששו וחיפשו מחסה בשכונות העוני שבערים, שם הרמח"ל בפיו של שלום את שבח הטבע: "הוי הררי עולם נעימי שבת, סתרי נאות שלום... מה יקרו לי אלה". לפני שהאידיליה נהרסה על ידי התיעוש, ועובדי האדמה התרוששו והלכו לחפש מחסה בשכונות העוני שבערים, שם הרמח"ל בפיו של שלום את שבח הטבע: "הוי הררי עולם נעימי שבת, סתרי נאות שלום... מה יקרו לי אלה". עבודת האדמה היא מקור הברכה: "הן תוצאות חציר ודשא אלה... גן א-להים המה". כך גם רועי הצאן, "רועה עדרי נער, מה טוב מנת חלקו, ומה נעמה!.. בעוניו יגל, פניו ולבו תואמים ישישו". כנגדם בתי הערים "רק מרורים סוגרו בהנה, ברבות זהבם ירב אויב בקרבם, כי לרגלם רשת יפרוש, ולא יחדל עדי יפולו". הכסף והזהב שבערים, "אוצרות איש, בית אסורים המה", מאסר בו נתונים אנשי העיר יומם ולילה, "אם גם ישנים הם ואם יקיצו". לעומת זאת, בחיי הטבע מאושר איש האדמה: "דל הוא ואך שמח, מה טוב מנת חלקו, ומה נעמה". רוח קרובה מרחפת בכתביו של ר' שמשון רפאל הירש (רשר"ה) המצייר לנו תמונה מורכבת יותר. בפירושו לפרשת 'בהר', מפתח רשר"ה את חשיבות ההשלמה שבין שני סוגי יישובים: כפרים שתושביהם קשורים קשר איתן לאדמה וכרכים ערים המוקפות חומה, בהם מתפתחת אוכלוסייה עירונית במהותה.

דברים דומים כבר נאמרו במקרא ובפרשניו. כך אומר קהלת (ה, ח) "וַיִּתְּרוֹן אֶרֶץ בְּכָל הוּא - מְלֶכֶךְ לְשֹׁדָה נִעְבָּד". כדברי המהר"ל (חידושי אגדות א, עמ' קלז), כליו של כל אומן "הם תחת רשותו". לא כך עבד אֶדְמָתוֹ. הוא לא ריבון ולא בעל, הוא "עבד אל האדמה שהוא עובד!" רק אז הוא יצליח. התלמוד המשיך לפתח רעיונות אלה. בייחוד הרבה לעסוק בסוגיות אלה רבי אלעזר בן פדת, האמורא הארץ-ישראלי החשוב, שסיכם את הרהוריו וניסיונותיו בנושא זה, בכמה משפטים מוחצים (יבמות סג ע"א): "כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם" והוסיף: "עתידי כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע..." באותה סוגייה יש אמרה נוספת, שוב משל רבי אלעזר: "לא נתנה קרקע אלא לבעלי זרועות שנאמר (איוב כ, ח): וְאִישׁ זְרוֹעַ - לוֹ הָאֶרֶץ!" לפנינו סכנת הזרוע המאיים על הזרוע. רש"י מפרש בטון עצוב שרבים הם האתגרים העומדים בפני החלקאי (ובעלי החוות), נזקים מסוגים שונים, "וגנבים באין וגונבין, ועוררין עליו [על זכויותיו על הקרקע] וצריך שיהא

חזק לעמוד כנגדן". החקלאות זקוקה גם לזרוע - "וְאִישׁ זָרוֹעַ – לוֹ הָאָרֶץ". האם הפנים החוק את דברי רבי אלעזר? האם ישתמש החוק בזרוע שלו, כנגד הזרוע של הפושעים?

המסגרות והבעיות השתנו, וודאי במדינת ישראל הקטנה, ולמרות זאת, העיקרון שבמתח זה קיים, אם כי בנוסח אחר, עד עצם היום הזה. על דברים אלה אנו חייבים לחזור בימינו אלה, בהם אנו שומעים שוב ושוב על חזון ההיי-טק, הטכנולוגיה העילית בה נעוץ, לכאורה, עתיד קיומנו. אכן, העולם השתנה. מהתעשייה שמילת המפתח שלה הייתה אנרגיה, עברנו לתעשייה שיותר ויותר עברה למפתח אחר, אינפורמציה. כאן נפתחה דלת חדשה למדינה קטנה כישראל, ולעם שתכונותיו התפתחו ברקע של עולם אבסטרקטי, של סמלים מתמטיים וספרות פלפול, המחפש פתרון לבעיות הקונקרטיות. השינוי הזה הביא לידי פתיחה של עולם חדש. והנה, כדי לפתור בעיות של יוקר המחיה מדברים על פתיחת השוק החיצוני לחקלאות על כל ממדיה. לפנינו סכנה של אובדן העצמאות. הרס האידיאל הציוני של החזרה לאדמה. חזון מסוכן! ממד הגובה של הטכנולוגיה העלית המתבצרת במגדלי הערים, זקוק למרחבים הדו-ממדיים של הקילומטרים המרובעים, המבטיחים את הקשר ל"אמא" אדמה. עצמאות פירושה שאנו חייבים שתהיה בנו יכולת למלא את כל הצרכים הבסיסיים של תושביה, זאת, למרות שלכאורה זול יותר לייבא אותם. ללא עצמאות זאת, תהיינה קטסטרופות בתקופות משבר העלויות להתרחש בעתיד, תקופות בהן הייבוא והייצוא יסבלו ואף עלולים להגיע לידי שיתוק. החזון הלא אחראי עלול להחזיר אותנו אל מה שהציונות ראתה כטרגדיה של הגלות, החיים בפירמידה הפוכה, מצב פתולוגי שכנגדו נאבקה קשות הציונות. כלכלה בריאה, כך לימדה אותנו הציונות, היא פירמידה הנשנעת על הבסיסים הרחבים של החיים הכלכליים, ואז היא מגיעה בקדקודה ליצירות ההיי-טק. והנה, כמו בגולה הקלאסית, עלולה פירמידה זאת להתהפך ולעמוד בצורה בלתי יציבה על קדקוד, "המוח היהודי". לא כל אוכלוסיית ישראל תגיע להיי-טק, רבים מאוד אף לא יזכו להיחנות באופן עקיף מפירותיו. יתירה מכך. הפעילות הכלכלית החד-ממדית הזאת היא מסוכנת. ייתכן ויבוא יום והפארקים התעשייתיים בהם יזמות, הון וידע ישראליים יעבדו עם פועלים זרים זולים. הם הרי אסון. לא לאורך זמן יתקיים סוג חדש זה של קולוניזציה מערבית הנעשית תוך הסתמכות על הגלובליזציה, במעין מזרח פרוע. לטובתם או לרעתם, ירצו ה"ילידים" לתפוס גם את הדרגות הגבוהות יותר של הפירמידה. הפירמידה ההפוכה היא בלתי יציבה.

אחוזת עולם

"וַיֵּשְׁבָה מִגְרֵשׁ עֲרִיקָם לֹא יִמָּכֶר - כִּי אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם" (כה, לד). בחזון המקראי והחז"לי, העיר מוקפת במעין ריאות ירוקות של מגרשים ושדות. על פי חז"ל שוב מזהיר אותנו הפסוק! מניין סמכותם המוסרית והלאומית של רשויות עירוניות למכור לבעלי המאה, מה ששייך לכלל האומה היום ולדורות הבאים, החופים למשל? מניין זכותן של וועדות לשנות תוכניות ערים באופן העתידה, ומתוך כך לחנוק אוכלוסיות שונות? האמנם

הכסף, על פי רוב נזיד עדשים עלוב, מטהר הכל! גם על כך אולי נאמר "וְהָאֶרֶץ – חַמְדּוֹת
הָאֶרֶץ, הַחוּפִים וְשִׁמּוּרֹת הַטֶּבַע – לֹא תִמְכַּר לְצַמְתָּהּ, כִּי לִי הָאֶרֶץ - - כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים
אַתֶּם עִמָּדִי".

הראי"ה רואה בעימות הזה משהו נוסף, תולדה מכל מה שראינו עד כה. הביכורים
מהווים דרישה סמלית לכך שתרבות האומה תתבסס על עצמה, ללא ההשפעה ההרסנית
הבאה מהחוץ. הביכורים הם הניגוד למסחר, שכבר אז, קל וחומר בעידן הגלובליזציה,
היווה ביטוי וסמל להשפעה זאת, היום בעזרתם הנדיבה של האמצעים האלקטרוניים. אם
נרשה לעצמנו לתרגם את דברי הראי"ה לשפה פוליטית, נאמר שעובדי האדמה הם הבסיס
האיתן של הפטריאריזם, בסיס שנהרס אצל החיים בבתי הקפה ולינות במטוסי סילון. אבל
גם עבודת האדמה יכולה להזדהם. דבר זה מתרחש לעינינו, חצי עולם משקה את השדות
בשפכים המפזרים מחלות, והחצי השני מרסס את הצומח ברעלים.

תופעה דומה מתרחשת בממד הפסיכולוגי והפוליטי, כדברי הראי"ה: "אשרי העם
שבורר לו חיי-תום טבעיים, בהינצלו עם זה מירידה של פראי אדם". וכדברי ר' שר"ה
הרואה מה שכבר התרחש בימיו, כרכים בהם קיימים ביחד "הטמטום וצמצום האופקים
של יושבי כפרים". ובינתיים, עצמאות פירושה גם שחרור מהשחיתות ומהחלטות לא
נכונות של הביורוקרטיה. האם בנזיד עדשים מותר לקנות את החופים, ולנשל את
הישראלים מחלקם באדמה.